

Dąbrowski, Stanisław

"Ciosy : z lat walki 1939-1945". T. 1-2,
Jan Szczawiej, Warszawa 1975 :
[recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 16/3, 117-121

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

poziomu koncentracji prasy codziennej w głównych krajach rozwiniętego kapitalizmu i wskaźników czytelnictwa prasy w tej samej strefie ustrojowej (w obu przypadkach Francja lokuje się nieco poniżej „średniej”).

Tom zamyka tablica nakładów dzienników w 1975 r. (najmniejszy: „La Montagne Noire” z Mazamet wynosił 1880 egzemplarzy, największy: paryskiego „France-Soir” wynosił 980 tys. egzemplarzy), wspomniany już suplement bibliograficzny do tomów 1—3, bibliografia dla tomów 4—5 (w tym także przegląd ważniejszych źródeł drukowanych i archiwalnych), indeksy nazwisk i tytułów oraz skomentowany spis ilustracji zawartych w tomie.

Już choćby tylko z uwagi na objętość — łącznie 5 tomów liczy około 2,3 tys. stron, w tym około 100 stron bibliografii oraz 120 całostronicowych ilustracji — *Historię ogólną prasy francuskiej* nazwać można dziełem monumentalnym. Przymiotnik ten obejmuje jednak także i merytoryczną zawartość całego opracowania, w którym nie pominięto żadnego z najważniejszych zagadnień składających się na historię prasy *sensu stricto*, choć mnie osobiście brakuje wyraźniejszego — a choćby skrótowego czy nawet hasłowego — zarysowania tła społeczno-kulturowego (analfabetyzm, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania czytelnictwa) oraz pozaprasowych środków przekazywania informacji i kształtowania opinii (wiece, ulotki, ustna wymiana wiadomości, rola „liderów opinii” etc). Zbyt mało też elementów porównawczych, co usprawiedliwić można zapewne nie tylko i tak wielkimi rozmiarami dzieła, ale także trudnością w dostępie do odpowiednio szczegółowych materiałów dotyczących prasy innych państw i narodów, szczególnie dla XIX i pierwszej połowy XX w. Jest *Historia ogólna prasy francuskiej* nie tylko prawdziwą kopalnią informacji o trzy i pół wieku liczących dziejach prasy francuskiej, ale także bardzo interesującym i — jak sądzę — płodnym wzorem metodologicznym opracowań zakrojonych na tak wielką skalę. Ciekawe byłoby bez wątpienia porównanie jej z opracowaniem przygotowanym przez Pracownię Historii Czasopiśmiennictwa, które rozpoczęte później i zamierzone skromniej (tak jak i prasa polska nie była ani tak liczna, ani tak długowieczna) także zostało już zrealizowane.

Andrzej Paczkowski

Jan Szczawiej, *Ciosy. Z lat walki 1939—1945*, t. 1—2, Warszawa 1975.

Walka z okupacją hitlerowską w Polsce odznaczała się różnorodnością form oraz szerokim zasięgiem społecznym. Działalności organizacyjnej ruchu oporu (w dziedzinie politycznej, wojskowej, oświatowej, kulturalnej) towarzyszyła akcja informacyjna i propagandowa. O jej za-

sięgu świadczą zachowane źródła historyczne, wśród których szczególną pozycję zajmuje konspiracyjna prasa.

Z bogatego dorobku wydawniczego z lat wojny i okupacji ogółowi czytelników udostępniona została część publikacji prasowych w postaci antologii i opracowań dotyczących konspiracyjnej publicystyki PPR¹ i SL „Roch”². Jednakże nawet te opracowania, aczkolwiek odznaczają się wnikliwością i precyzją badawczą oraz traktują o ruchu edytorskim jedynie dwóch partii politycznych, nie dają pełnego obrazu ich działalności wydawniczej. Nie wszystkie bowiem pisma i druki ulotne zachowały się. Wiele z nich uległo rozproszaniu, część zaś publikowana jest przy różnych okazjach, np. w związku z wydawaniem pamiętników i wspomnień uczestników różnych form działalności konspiracyjnej. Wartość źródłowa tego rodzaju materiałów jest oczywista.

Wiele z nich opublikowanych zostało w pracy J. Szczawieja pod znamennym tytułem *Ciosy*. Alegoryczny tytuł dwutomowego obszernego dzieła budzi określone wnioski odnośnie do jego konwencji redakcyjnej. *Ciosy* to zbiór polityczno-literackich esejów opartych na analizie źródeł, monografii oraz na podstawie autopsji. Tytuł zbioru podkreśla rolę konspiracyjnej twórczości artystycznej oraz działalności edytorskiej w walce z okupantem.

J. Szczawiej główną uwagę poświęcił centralnemu organowi prasowemu Stronnictwa Ludowego „Roch”, redagowanemu przez siebie tygodnikowi „Agencja Informacyjna-Wieś”. Pismo to wydawane w formie kilkunastostronicowego druku powielanego zawierało serwis informacyjny na temat działalności ruchu ludowego oraz inicjatyw jego kierownictwa. Zamieszczało również informacje z frontu walki zbrojnej polskiego podziemia, popularyzowało przykłady patriotycznych postaw różnych środowisk społecznych, przede wszystkim wsi. Obszernie informowało o terrorze stosowanym przez okupanta na terenie całego kraju. Ten dział zajmował najwięcej miejsca na łamach pisma; zamieszczano w nim szczegółowe opisy i konkretne dane dotyczące eksterminacji ludności polskiej.

Redakcji przyświecały dwa nierozłączne cele: informowanie możliwie szerokich kręgów społeczeństwa o sytuacji w kraju i walce z okupantem oraz kształtowanie postawy społecznej i patriotycznej ludności. Pismo przytaczało więc liczne przykłady solidarności i obywatelskiej postawy, rejestrowało samorzutne inicjatywy społeczne na rzecz pomocy dla prześladowanych przez władze okupacyjne, relacjonowało tajne obchody świąt ludowych i rocznic państwowych.

---

¹ *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942—1945*, t. 1, Warszawa 1961; t. 2, Warszawa 1964; t. 3, Warszawa 1967; A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR*, Warszawa 1966.

² B. G o l k a, *Prasa konspiracyjna „Rocha”*, Warszawa 1960.

„Agencja Informacyjna-Wieś” wydawana była od początku stycznia 1943 r. do sierpnia 1944 r. Ogółem ukazało się 66 numerów pisma. Centralne i terenowe kierownictwo ruchu ludowego traktowały je jako główne źródło informacji przeznaczonych dla środowiska wiejskiego, zwłaszcza dla członków wszystkich organizacji ruchu ludowego (SL, BCH, LZK, ZPL). W dokumentach tego ruchu (instrukcjach, rozkazach) często zwraca się uwagę na konieczność utrzymywania stałej sieci kolportażu tej gazety³.

Tom pierwszy pracy J. Szczawieja zawiera dokładne streszczenie pisma. Układ tematyczny pracy umożliwia szczegółową analizę jej wartości. Okazjonalny komentarz autora ułatwia zrozumienie szczegółowych problemów omawianych na łamach gazety. Autor świadomie pominął natomiast ocenę jej tendencji ideowych, zdając sobie sprawę z faktu, iż trzydziestoletni z górą okres, jaki dzieli współczesność od czasu edycji, w sposób oczywisty wpłynął na skorygowanie opinii i poglądów centralnego organu SL „Roch”. Uznał więc za wystarczające stwierdzenie: „»Agencja Informacyjna—Wieś« była organem ówczesnego »Rocha« i ówczesnego BCH. Miała więc te same zasługi polityczne i popełniała te same błędy polityczne, co ówczesny ruch ludowy. Podkreślam: błędy”⁴. Powyższe sformułowanie dalekie jest oczywiście od precyzji, nie można bowiem identyfikować treści organu prasowego określonej partii z jej wszechstronną działalnością, nasuwa jednak wnioski odnośnie do politycznego i ideologicznego charakteru czasopisma.

Omawiany tom zawiera również wspomnienie o Józefie Grudzińskim, drukowane uprzednio we fragmentach na łamach „Zielonego Sztandaru” w 1969 r. Szkic o czołowym polityku SL „Roch” wzbogacony został analizą jego prac publicystycznych, zamieszczanych w przedwojennej i konspiracyjnej prasie SL. Ogólnie jednak biografia J. Grudzińskiego pozbawiona jest cech oryginalnych. Barwniej i dokładniej sylwetkę tego polityka kreśli A. Ajnenkiel w pracy zbiorowej poświęconej przywódcom ruchu ludowego⁵.

Tom pierwszy zamknięty został opisem oraz przedrukiem obszernych fragmentów nieznanego numeru „Trybuny Wolności” — centralnego organu PPR. Ta część pracy ma szczególną wartość źródłową. Żałować jedynie należy, iż autor nie zadał sobie trudu ustalenia daty wydania wspomnianego numeru. W związku z tym warto zwrócić uwagę, iż z przytoczonych fragmentów artykułów pisma wynika możliwość ustale-

³ Zob. np. *Instrukcja nr 2 Działu Wydawnictw i Propagandy „Rocha” Okr. IV; Instrukcja nr 3 Działu „Wieś Tworząca”, [w:] Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego, t. 4: 1939—1945, Warszawa 1966.*

⁴ J. Szczawiej, *Ciosy. Z lat walki 1939—1945*, t. 1, Warszawa 1975, s. 33.

⁵ A. Ajnenkiel, *Józef Grodzieński 1903—1944*, [w:] *Przywódcy ruchu ludowego, szkice biograficzne*, praca zbiorowa pod red. A. Więzikowej, Warszawa 1968.

nia orientacyjnej daty jego edycji. Omawiany numer wydany został w czerwcu 1942 r.

Drugi tom pracy J. Szczawieja poświęcony jest refleksjom na temat działalności wydawniczej różnych środowisk politycznych. Główną uwagę poświęcił w nim autor funkcji polityczno-wychowawczej konspiracyjnej prasy literackiej oraz związanych z nią ośrodków artystycznych. Tom ten pozbawiony jest oryginalnego materiału merytorycznego. Wartościami poznawczymi w odniesieniu do dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w latach wojny i okupacji odznacza się jedynie zamieszczony w tomie tym szkic pt. *Podziemne dzienniki Warszawy, Krakowa, Lublina*. Zawarte w tomie drugim poszczególne eseje dotyczą: ogólnych warunków i form działalności artystycznej (zwłaszcza literackiej) w okupowanym kraju, roli politycznej ruchów — artystycznego i zbrojnego rewolucyjnej lewicy (PPR, ZWM), twórczości K. K. Baczyńskiego, T. Gajcego, I. Fika, konspiracyjnym wydawnictwom prasowym i książkowym.

Tom drugi pracy J. Szczawieja jest specyficznym przykładem dzieła popularnonaukowego. Autor postawił sobie za cel upowszechnienie wiedzy o faktach i wydarzeniach z okresu okupacji, których był uczestnikiem lub bezpośrednim obserwatorem. Konwencji popularnonaukowej podporządkowany jest język, styl i forma narracji. Ona właśnie określa specyfikę omawianego tomu jako dzieła będącego zbiorem esejów-reportaży. Te z nich, które dotyczą konspiracyjnej prasy, mają nie kwestionowaną wartość merytoryczną (wzbogacają dotychczasowy stan wiedzy o czasopiśmiennictwie i o ruchu wydawniczym w okresie wojny i okupacji), wszystkie zaś odznaczają się walorami literackimi.

Mankamentem natury formalno-redakcyjnej omawianej publikacji jest brak wyraźnej spójności tematycznej. Wydaje się, iż poszczególne szkice uszeregowane zostały przez autora w sposób przypadkowy. Dotyczy to w szczególności tomu pierwszego. Nie ma uzasadnienia zamieszczenie w nim krótkiego szkicu o J. Grudzińskim, powtarzającego ogólne i znane fakty z życia tego wybitnego działacza ruchu ludowego. Względny redakcyjny przemawiają również za wydaniem raczej w tomie drugim ciekawego szkicu o nieznanym numerze „Trybuny Wolności” z 1942 r. Tom pierwszy winien być zredagowany jako monograficzne opracowanie „Agencji Informacyjnej—Wieś”, tom drugi pozostałby zbiorem uszeregowanych według określonych kryteriów drobnych szkiców-reportaży. Nie ulega wątpliwości, iż tego rodzaju układ korzystniej wpłynąłby na percepcję zawartego w pracy materiału, przyczyniłby się również do wyeksponowania jej głównego elementu tematycznego (centralnego organu prasowego SL „Roch”).

Nie można pominąć również mankamentów mniej istotnych, jednak wywierających wpływ na jej ogólną ocenę. Tak więc stwierdzić należy, iż brak wstępu (wyjaśnienia celów inicjatywy autorskiej, konstrukcji pracy) utrudnia przyswajanie zawartego w niej materiału. Zastrzeżenia

budzi również nazbyt częste posługiwanie się przez autora powszechnie znanymi uogólnieniami, których słuszność jest dla każdego czytelnika absolutnie oczywista. Uwaga ta jest istotna szczególnie w odniesieniu do tego typu pracy, jaki zaprezentował autor.

Uważny czytelnik stwierdzi zapewne szereg innych drobnych uchybień, przede wszystkim redakcyjnych. Nie one jednak wywierają decydujący wpływ na ogólną ocenę omawianej publikacji. Kształtują ją natomiast jej walory merytoryczne (tom 1) i popularyzatorskie (tom 2), które skłaniają do generalnego wniosku, iż jest ona wartościową pozycją bibliograficzną pogłębiającą znajomość problematyki konspiracyjnego czasopiśmiennictwa oraz popularyzującą wiedzę o działalności polskiego podziemia zbrojnego i artystycznego.

Stanisław Dąbrowski